

УКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Ukrainian
Journal of
International
Law

Спецвипуск, присвячений пам'яті
професора О.В. Задорожнього

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

INTERNATIONAL LAW
COMPARATIVE JURISPRUDENCE

Науково-практичний журнал
Заснований у 1992 році
Виходить чотири рази на рік

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до додатку 8 до наказу
Міністра освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження рішень Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо діяльності спеціалізованих вчених рад»
від 25 січня 2013 року № 54. Галузі науки – юридичні

В.О. ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА
доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
О.В. БУТКЕВИЧ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

заступник головного редактора, кандидат юридичних наук Л.Р. КУЗЬМЕНКО	доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України А.С. ДОВГЕРТ
доктор юридичних наук, професор М.О. БАЙМУРАТОВ	доктор юридичних наук, професор Т.С. КІВАЛОВА
доктор юридичних наук, професор, Іноземний член НАН України У.Е. БАТЛЕР	доктор юридичних наук, професор В.І. КИСІЛЬ
доктор права, професор І.Г. БІЛАС	кандидат юридичних наук, доцент О.В. КРЕСІН
доктор юридичних наук, професор О.М. БІРЮКОВ	доктор юридичних наук, професор РЕНЕ МАТЕОТТІ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України М.В. БУРОМЕНСЬКИЙ	науковий співробітник Інституту Світової Торгівлі, Університет Берна, Швейцарія СОФІЯ МАТЕОТТІ
доктор юридичних наук, професор В.Г. БУТКЕВИЧ	доктор юридичних наук, доцент М.О. МЕДВЕДЄВА
доктор юридичних наук, професор В.А. ВАСИЛЕНКО	доктор юридичних наук, професор О.О. МЕРЕЖКО
кандидат юридичних наук, доцент В.В. ГАМУРАГІ	доктор юридичних наук, професор В.В. МИЦІК
кандидат юридичних наук, доцент М.М. ГНАТОВСЬКИЙ	доктор юридичних наук, професор В.І. МУРАВИЙОВ
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник О.О. ГРІНЕНКО	доктор юридичних наук, професор Л.Д. ТИМЧЕНКО
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В.Н. ДЕНИСОВ	доктор юридичних наук, КАТЕРИНА ХОЛЬЗЕР
доктор юридичних наук, професор А.І. ДМИТРІЄВ	доктор юридичних наук, професор ЕНГЕЛА ШЛЕММЕР
	доктор юридичних наук, доцент О.М. ШПАКОВИЧ

ЗАСНОВНИКИ:

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація міжнародного права»
Юридична фірма «Проксен»
Свідоцтво про державну реєстрацію № 5515 КВ від 27.09.2001 р.
Редакція: 04050, Київ-50, вул. Герцена, 7, офіс. 9
Електронна пошта: jusintergentes2013@gmail.com

ЗМІСТ

До читача	7
Резолюція Міжнародно-правових читань, присвячених пам'яті Олександра Задорожного	9
<i>Володимир Буткевич</i> Становлення професора О.В. Задорожного як вченого і педагога	10
<i>Анатолій Дмитрієв</i> Памяти А.В. Задорожного	43
<i>Интерв'ю</i> с Александром Викторовичем Задорожным (Ноябрь, 2013)	44
<i>Ольга Буткевич</i> Концепція мондіалізму як історична основа теорії права міжнародної спільноти: перший науковий аналіз майбутньої проблеми	51
<i>Михайло Баймуратов</i> Професор О.В. Задорожній та проблематика входження норм міжнародного права в національне конституційне право України	61
<i>Світлана Задорожна, Альона Маник</i> Внесок наукової спадщини О.В. Задорожного у сучасне розуміння основних принципів міжнародного права	74
<i>Костянтин Красовський</i> Дослідження прав людини в роботах О.В. Задорожного	80
<i>Костянтин Савчук, Ірина Проценко</i> Внесок професора О.В. Задорожного у дослідження правових проблем, пов'язаних з агресією Російської Федерації проти України	83
<i>Андрей Кулько</i> Некоторые соображения об исследованиях А.В. Задорожного, посвященных применению международного права в украинско-российских межгосударственных отношениях на современном этапе (1991 – 2014 гг.)	87
<i>Захар Тропін</i> Сучасний стан та проблеми мирного вирішення міжнародних спорів (нотатки обговорення з проф. О.В. Задорожнім напрямів подальшого наукового дослідження)	92
<i>Ліона Хмельова</i> Інститут визнання як складова генези міжнародної правосуб'єктності України	97
<i>Марина Медведева, Сергій Білоцький, Андрій Пазюк</i> О.В. Задорожній та дослідження в Україні нових галузей міжнародного права	101
<i>Ірина Коробко</i> Роль професора Задорожного у дослідженні проблеми захисту тварин у міжнародному праві	105
<i>Наталія Камінська</i> Започаткування досліджень інститутів прикордонного та транскордонного співробітництва України у працях професора О.В. Задорожного	108

Михайло Савчин, Андрій Андрушко

Вплив наукової спадщини професора Олександра Задорожнього на розвиток доктрини порівняльного конституційного права та міжнародного кримінального права 113

Лілія Невара

Внесок О.В. Задорожнього у збереження спеціальності «міжнародне право», підготовку юристів-міжнародників та науковців 119

CONTENTS

To the reader	7
Resolution of International-legal readings in honour of Professor Oleksandr Zadorozhniy	9
<i>Volodymyr Butkevych</i> The formation of Professor O.V. Zadorozhniy as a scientist and a teacher	10
<i>Anatoliy Dmytriyev.</i> Poem in memory of Oleksandr Zadorozhniy	43
<i>Interview</i> with Oleksandr Zadorozhniy (November, 2013)	44
<i>Olga Butkevych</i> The Concept of Mondialism as the historical basis for the Theory of the Law of International Society: the first academic analysis of the upcoming problem	51
<i>Mykhailo Baymuratov</i> Professor O.V. Zadorozhniy and the problems of entry of international legal rules to the constitutional law of Ukraine	61
<i>Svitlana Zadorozhnyia, Olena Manyk.</i> The contribution of Oleksandr Zadorozhniy's scientific heritage to the modern interpretation of the basic principles of international law	74
<i>Kostyantyn Krasovsky</i> The Study of Human Rights in the works of Professor O.V.Zadorozhniy	80
<i>Kostyantyn Savchuk, Iryna Protsenko</i> Contribution of Professor O.V.Zadorozhniy to the research of the legal problems, connected with the Russian aggression against Ukraine	83
<i>Andriy Kulko</i> Some Observations Regarding Oleksandr Zadorozhniy's Research Work on the Application of International Law in Contemporary Ukrainian-Russian Interstate Relations (1991 – 2014)	87
<i>Zakhar Tropin</i> Contemporary state and problem issues of the peaceful settlement of international disputes (the notes after discussion with Prof. Oleksandr V. Zadorozhniy of the directions of future scientific research)	92
<i>Ilona Khmeleva</i> The Institute of Recognition as an Integral Part of the Genesis of the International Legal Personality of Ukraine	97
<i>Maryna Medvedeva, Sergiy Bilotskyi, Andriy Paziuk</i> O.V.Zadorozhniy and the research of the new branches of international law in Ukraine	101
<i>Iryna Korobko</i> Professor Zadorozhniy's role in research of the problem of the animal protection in International Law	105
<i>Natalia Kaminska</i> Initiation of study of the frontier and trans-border cooperation of Ukraine in the works of Professor O.V. Zadorozhniy	108

Mykhailo Savchyn, Andriy Andrushko

The Influence of Scientific Heritage of Professor Oleksandr Zadorozhniy to the Development of the Doctrine of International Constitutional Law and International Criminal Law 113

Lilia Nevara

Contribution of Professor O.V. Zadorozhniy to the maintenance of the specialty "International Law" and teaching of international layers and scholars 119

Михайло
САВЧИН

Андрій
АНДРУШКО

Вплив наукової спадщини професора Олександра Задорожнього на розвиток доктрини порівняльного конституційного права та міжнародного кримінального права

Вступ. В той час, коли протистояння учасників Революції гідності проти диктатури узурпатора Віктора Януковича набрало апогею, виникло питання заповнення вакууму влади, який склався станом на вечір 20 лютого 2014 року. Ці події супроводжувалися розстрілом учасників масових протестів, досудове слідство щодо чого триває і сьогодні і перебуває у провадженні Генеральної прокуратури України. Згадані обставини фактично внесли параліч в організацію влади, яка стала неспроможною стати на захист прав і свобод людини. Поновленню конституційного порядку сприяло ухвалення Верховною Радою постанови «Про засудження застосування насильства, яке призвело до загибелі мирних громадян України», на підставі якої 21 лютого 2014 року було укладено Угоду про врегулювання кризи в Україні. Професор Олександр Задорожній підтримував таке рішення парламенту, адже воно заповнило вакуум влади і змусило працівників правоохоронних структур та спецслужб повернутися у казарми задля припинення насильства проти народу, який власне і делегував цим працівникам владу по забезпеченню громадської безпеки та прав і свобод людини.

Станом на 22 лютого 2014 р. фактично єдиним легітимним органом влади в Україні залишилася Верховна Рада як представницький орган. Саме парламент своїми рішеннями почав заповнювати вакуум влади, який утворився після втечі Віктора Януковича. Майже повторилася ситуація 28 червня 1996 р., коли Верховна Рада України змушена була взяти на себе функції органу установчої влади народу України для поновлення конституційного порядку. Відповідно до цього був спочатку обраний виконувач обов'язки Голови Верховної Ради України, який пізніше також взяв на себе обов'язки Президента до обрання нового за результатами призначених на 25 травня дострокових виборів. Відповідно до умов Угоди про врегулювання кризи від 21 лютого 2014 р. було поновлено дію Конституції України у редакції Закону № 2222 з урахуванням положень рішення КСУ від 6 квітня 2010 р., що дало легітимні підстави сформувати новий склад Кабінету Міністрів України.

Ці обставини значним чином вплинули на наукову спадщину професора Олександра Задорожнього, що стало потужним мотивом для написання ним низки праць, які мають важливий вплив на юридичну доктрину в Україні та на міжнародній арені. У цій статті наведено невеликий огляд впливу проф. Олександра Задорожнього на доктрину порівняльного конституційного права та міжнародного кримінального права.

1. Вплив наукового доробку проф. Олександра Задорожнього на розвиток порівняльного конституційного права. Задля уникнення дискусій в цій статті ми використовуємо термін «порів-

УДК 340.5

САВЧИН Михайло Васильович

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
порівняльного публічного права та міжнародного права
Ужгородського національного університету

АНДРУШКО Андрій Васильович

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету

© М. Савчин, 2017
© А. Андрушко, 2017

няльне конституційне право», хоча все частіше лунає термін «міжнародне конституційне право». Говорити про формування якоїсь цілісної глобальної галузі міжнародного конституційного права ще передчасно, але його контури вже проглядаються у судовій практиці. Це спричинено зближенням та уніфікацією національних законодавств, що є більш комплексною проблемою. Однак завдяки діяльності міжнародних судових установ (Міжнародного суду ООН [International Court of Justice], Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини) та міжнародних третейських судів/палат (Лондонського, Будапештського, Стокгольмського арбітражу) спостерігаються доволі цікаві тенденції до формування того, що умовно можна назвати міжнародним конституційним правом, в основі якого і лежить ідея захисту невідчужуваних і невід'ємних прав людини і основоположних свобод. Така взаємодія є багаторівневою і багатоаспектною, внаслідок чого основоположні принципи права набувають все більш універсального характеру, а права набувають певною мірою нормативного (зобов'язального) характеру.

1.1. *Застосування зарубіжного права у діяльності конституційної юстиції.* Природа конвергенції судової юрисдикції полягає насамперед у застосуванні загальних принципів права в аргументації судових рішень. Зміст цих принципів є загалом універсальним. Вони набувають певної конотації та національного колориту, пов'язаного із інституційною будовою влади та специфікою національних процедур правового захисту. Така конкуренція національних правопорядків і породжує конкуренцію судових юрисдикцій у площинах:

- а) верховні суди та наднаціональні інституції (наприклад, Суд ЄС);
- б) конституційні суди та наднаціональні суди;
- в) конституційні суди, верховні суди та міждержавні суди (наприклад, Європейський суд з прав людини чи Міжамериканський суд з прав людини).

Вимоги поваги до гідності людини зумовлюють запозичення певних елементів юрисдикційних рішень. Особливо це притаманно для перехідних демократій при введенні інституту конституційної скарги. Для України у цьому відношенні стає актуальним досвід Європейського суду з прав людини, конституційних судів Німеччини та деяких постсоціалістичних країн Східної Європи (Чехії, Польщі, Словаччини).

Після програшу РАО «Газпром» у 2012 році у Віденському арбітражі справи проти RWE Transgas, за результатами якої було скасовано умову газових контрактів «Take-or-pay» (бери і плати), виникли обґрунтовані сподівання щодо ініціювання відповідного процесу проти кабального за умовами контракту між НАК «Нафтогаз України» та РАО «Газпром» 2009 р. Однак це питання було вирішено лише за проміжним рішенням Стокгольмського арбітражу у травні 2017 р., який відкинув умову газових контрактів «Take-or-pay» як несправедливу. Як свідчить аналіз професора Задорожного, просування ідеї щодо створення газотранспортного консорціуму на базі НАК «Нафтогаз України» та РАО «Газпром» у 2003–2004 рр. по суті використовувалася як важіль економічного тиску, що було заборонено Будапештським меморандумом [2, с. 249-256]. Пізніше у рамках так званого економічного імперіалізму (Г. Греф), політики економічної експансії та енергетичних газових воєн (2006, 2009 років) Росія намагалася схилити Україну до укладання угод у сфері постачання, транспортування та споживання газу на непропорційно невигідних умовах для України. Зазначені елементи аргументації рішень комерційного арбітражу можуть використовуватися в органах конституційної юстиції з питань соціальної ринкової економіки.

1.2. *Вплив міжнародних юрисдикційних установ на національну систему захисту прав людини України.* В Україні співвідношення національних та міжнародних інститутів захисту прав людини зумовлено такими чинниками: а) принципом субсидіарності; б) вичерпанням національних засобів правового захисту; в) вимогами ефективності національних засобів правового захисту; г) принципом верховенства права та міжнародних засобів захисту прав людини. Скоріше за все, після запровадження інституту конституційної скарги, Конституційний Суд України буде поєднувати на взірць Європейського суду з прав людини критерій вичерпання засобів правового захисту із їх ефективністю. Адже для належного захисту прав людини головним критерієм виступає можливість за допомогою юрисдикційних засобів попередити настання незворотних наслідків для прав людини, чому може послугувати такий засіб як заборонний наказ на дію правових актів, які можуть призвести до таких наслідків. Проф. Задорожній неодноразово критикував спроби Росії підірвати засади правової системи Ради Європи, коли через засоби конституційного суду ухвалювалися нецивілізовані рішення, в яких з посиланням на верховенство Конституції Російської Федерації обґрунтовується ідея невиконання рішень Європейського суду з прав людини.

1.3. *Концепція Федерального конституційного суду Німеччини Solange і допустимі межі самообмеження суверенітету держави.* Справа ФКС Solange (з нім. — до тих пір) прикметна тим, що в ній було сформовано критерії щодо допустимих меж передачі повноважень наднаціональним інститутам у

світлі доктрини про державний суверенітет, зокрема: а) передача повноважень настільки, наскільки це сприятиме забезпеченню прав людини; б) визнання обґрунтованості зовнішнього втручання у випадку грубих порушень прав людини. Суд мав при цьому на увазі мінімальні стандарти якості захисту прав людини, які лежать сьогодні в основі міжнародного права, водночас Німеччина є прикладом високих стандартів захисту прав людини, які мають зворотній вплив на інститути захисту прав людини в рамках Ради Європи та ЄС.

У цьому відношенні, досліджуючи природу Угоди про єдиний економічний простір, яка тривалий час мусувалася як інструмент інтеграції між Україною та Росією, професор Задорожній неодноразово оцінював цей процес. Зокрема, вчений вказував на існуючі економічні суперечності, зміну концептуальних поглядів на процеси інтеграції, а також порядку передачі частини повноважень державами єдиному регулюючому органу ЄЄП [2, с. 236-249], хоча таке об'єднання так і не передбачило функціонування представницької інституції на кшталт Європейського Парламенту. Підкреслював, що «сама зона вільної торгівлі «без будь-яких обмежень та товарних вилучень» була для української сторони верхньою межею участі України в ЄЄП» [2, с. 246]. Звісно, що подальші події засвідчили про невідповідність наднаціональних структур на кшталт ЄЄП чи Митного союзу інтересам України, оскільки вони не відповідають демократичним засадам репрезентативності національних держав та механізмам ухвалення рішень всупереч засад верховенства права та належної правової процедури.

У свою чергу, як свідчить аналіз доволі млявого транскордонного співробітництва у рамках євро регіонів «Дніпро», «Слобожанщина» на прикордонних територіях України та Росії [2, с. 258-266], результат і не міг бути інакшим. Адже належний рівень транскордонного співробітництва можливий за умови досягнення певного рівня транспарентності, демократичності, підзвітності і підконтрольності, а це важко досягти із державою, яка по суті не знає традиції місцевого самоврядування.

1.4. Роль міжнародних установ у забезпеченні національного конституційного порядку. Національні органи влади, як от парламенти, органи конституційної юстиції та органи виконавчої влади, можуть використовувати надбання рішень міжнародних установ при визначенні окремих питань щодо атрибутики конституційної державності. Адже йде мова про діалог між системою цінностей певних суспільств із притаманними їм інститутами, процедурами і правилами, які є вирішальними для їх конституційної ідентичності. У даному випадку слід говорити про міжкультурний діалог на рівні націй-держав та становлення системи загальнолюдських універсальних цінностей, які захищаються юридичними засобами.

Участь України у світовому процесі глобалізації є ефективною настільки, наскільки вона піклується про безперервність свого конституційного порядку, настільки нас поважатимуть у світі і ми зможемо відстоювати власний інтерес. Тому важливо мати на увазі конфліктні та кооперативні моделі взаємодії між державами та між державами та міжнародними організаціями щодо змісту та впровадження універсальних цінностей, які набувають нормативності як *ius cogens* та одночасно можуть розглядатися як фундаментальні засади національного конституційного порядку. Дискусія про те, чи слід додержуватися державам рішень міжнародних судів, якщо вони дисонують із національним конституційним порядком, може бути лише в площині запровадження кращих практик і стандартів забезпечення і захисту прав людини і основоположних свобод.

Професор Олександр Задорожній відзначав роль Міжнародного суду ООН (з посиланням на рішення його палати у справі Буркіна-Фасо проти Малі 1986 р.) у забезпеченні розмежування державних кордонів держав, які звільнилися від колоніальної залежності та набули незалежності з посиланням на відомий принцип римського права «*uti possidetis, ita possideatis*», згідно з яким колишні адміністративні кордони в межах імперії після її розпаду набувають характеру міжнародно визнаних кордонів [2, с. 31]. Згадане рішення мало принципово важливе значення для встановлення кордонів між пострадянськими державами у світлі засад непорушності міжнародно визнаних державних кордонів та територіальної цілісності держав.

2. Вплив наукового доробку проф. Олександра Задорожнього на розвиток міжнародного кримінального права. У науковому доробку проф. Олександра Задорожнього особливе місце займають праці, в яких надана ґрунтовна міжнародно-правова оцінка агресії Російської Федерації проти України. Мова йде насамперед про колективну монографію «Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право» (2014), упорядником і редактором якої був учений, та видані у 2015 році його одноособові фундаментальні монографії «Анексія Криму – міжнародний злочин» та «Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права».

Найбільшу увагу проф. Задорожній приділив проблемі міжнародно-правової кваліфікації анексії Криму. Один за одним вчений спростував «аргументи», що їх для обґрунтування цього міжнародного злочину висунуло вище російське військово-політичне керівництво. Як відомо, для виправдання

своїх протизаконних дій президент Росії посилався передовсім на Федеральний закон від 24 травня 1999 р. № 99-ФЗ «Про державну політику Російської Федерації щодо співвітчизників за кордоном». В ч. 3 ст. 1 цього закону співвітчизниками визнаються «особи та їх нащадки, що проживають за межами території Російської Федерації та належать, як правило, до народів, що історично проживають на території Російської Федерації, а також особи, які зробили вільний вибір на користь духовного, культурного та правового зв'язку з Російською Федерацією, чий родичі по прямій висхідній лінії раніше проживали на території Російської Федерації, в тому числі особи, що були громадянами СРСР, проживають в державах, які входили до складу СРСР, отримали громадянство цих держав або стали особами без громадянства». Проф. Задорожній справедливо підкреслював, що захист інтересів фантомних співвітчизників, не є і не може бути виправданням злочину агресії. Сучасне міжнародне право не знає концепції «застосування сили для захисту співвітчизників за кордоном», якщо йдеться не про громадян держави, котра прагне їх захистити, а про «співвітчизників», «осіб, близьких і історично, і в сенсі спільної культури» тощо [1, с. 236; 3, с. 103].

Олександр Задорожній відзначав, що жодних реальних правових підстав для силового захисту «співвітчизників» за кордоном (на території Криму) в російського керівництва не було. Як відомо, офіційне обґрунтування позиції Російської Федерації у зв'язку з подіями на півострові, серед іншого, полягає в тому, що у лютому 2014 року після зміни влади в Україні нібито «прокотилася хвиля вбивств, масових розправ, тортур, викрадень людей, нападів на журналістів і правозахисників, ув'язнення з політичних мотивів, кричущих інцидентів з явно расистським, у тому числі антиросійським і антисемітським підтекстом, які чиняться з наказу або з мовчазної згоди влади в Києві. Серед іншого, група осіб, щодо яких є підстави вважати, що їх контролює незаконна влада Києва, зробила спробу повалити законну владу Криму» [цит. за: 3, с. 98]. Як справедливо наголошував проф. Задорожній, підтвердженням неправдивості цих звинувачень є брак конкретних фактів, якими могло б бути обґрунтоване хоча б одне з них; жодна належним чином уповноважена національна, іноземна чи міжнародна інституція не заявляла про порушення на території України, в т.ч. й в Автономній Республіці Крим, прав людини, що вимагало б втручання будь-якого іноземного суб'єкта чи міжнародної спільноти [1, с. 230–231; 3, с. 98]. Таким чином, відзначав учений, введення Російською Федерацією військ на територію Криму не може бути обґрунтоване реальною загрозою життю громадян Росії або ж систематичним і грубим порушенням їхніх основоположних прав і свобод. Більше того, Олександр Задорожній підкреслював, що використання Росією як приводу для захоплення частини території України надуманого порушення колективних прав населення певного її регіону чи регіонів в майбутньому з великою імовірністю може стати прецедентом для аналогічного втручання нею у внутрішні справи інших держав [2, с. 639].

Професор Задорожній переконливо довів, що Російська Федерація не дотрималася й інших вимог, які мали б бути дотримані при застосуванні сили для захисту співгромадян за кордоном. Це й не дивно, адже дії Росії в Криму «були спрямовані не на захист прав російських громадян (цього і не могло бути, бо не було порушень), а на захоплення частини території України» [3, с. 97–100]. Не може слугувати виправданням дій російського керівництва звернення Віктора Януковича, в якому він прохав про введення російських військ для відновлення законності на території України, оскільки, по-перше, президент відповідно до Конституції України не наділений повноваженнями звертатися з проханням про введення іноземних збройних сил, по-друге, на момент звернення Янукович самоусунувся від влади, що було зафіксовано у постанові Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року, яка нею ж призначила позачергові президентські вибори. 23 лютого 2014 року виконання обов'язків Президента України було покладено на О. Турчинова [1, с. 233–234; 3, с. 101].

У випадку з Кримським півостровом, на справедливе переконання О.В. Задорожнього, не могло йтися й про «гуманітарну інтервенцію», що могла б виправдати застосування сили, оскільки правомірною вона могла б бути визнана тільки в разі, якщо метою військових дій було б припинення масштабних порушень прав людини або забезпечення мінімального рівня стандартів прав людини, а також за умови дотримання вимог пропорційності [1, с. 237; 3, с. 103–104]. Всього цього, поза сумнівом, не було.

16 березня 2014 року, коли Крим фактично уже контролювався «зеленими чоловічками» (тобто російськими військовими без розпізнавальних знаків), всупереч нормам українського законодавства (ст. 73 Конституції України передбачає, що питання про зміну території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом) та міжнародного права було проведено фіктивний «референдум» про входження Автономної Республіки Крим до складу Російської Федерації, котрий повинен був легітимізувати окупацію півострова Росією. Згідно з оголошеними організаторами результатами псевдореферендуму, за приєднання Криму до Російської Федерації проголосувало тоді понад 96% учасників голосування. За даними Меджлісу кримськотатарського народу реальна явка учасників голосування не перевищувала 30-40%. Необхідно погодитись з проф. Задорожнім, який

підкреслював, що «позиція Російської Федерації, яка намагається представити організацію референдуму у Криму легітимною, позбавлена юридичної логіки. Навіть якщо припустити, що Конституція України дозволяла б проведення плебісциту з територіальних питань на підставі права народів на самовизначення, факт присутності на території Автономної Республіки Крим іноземних військ позбавляє таке голосування свободи волевиявлення» [4, с. 528].

Олександр Задорожній звертає увагу і на особливості агресії Росії проти України у Донецькій та Луганській областях.

Керівництво Російської Федерації давно намагається видати війну на сході за громадянську, стверджуючи, що проти українських збройних сил воюють місцеві «ополченці». Водночас, як слушно наголошував професор О.В. Задорожній, Росія як держава відповідальна за дії т.зв. «ополчення», оскільки скеровує його діяльність, поставляє озброєння (в т.ч. й найсучасніше), фінансує, безпосередньо керує діями бойовиків, тобто здійснює загальний і ефективний контроль над ними [1, с. 241; 3, с. 109]. Таким чином, військові дії цих бойовиків можливі лише з огляду на те, що вони організовані, озброєні, вишколені та проплачені Російською Федерацією; з огляду на це міжнародно-правову відповідальність за них несе Росія. Проф. Задорожній наголошував на тому, що відповідні висновки підтверджуються наявними міжнародно-правовими підходами з цього питання – і доктринально ефективного контролю, відображеною в рішеннях Міжнародного Суду ООН у справі Нікарагуа проти США 1986 р. та у справі Боснія і Герцеговина проти Сербії 2007 р., за якою дії особи чи групи осіб розглядаються як дії держави, якщо остання або надає їм вказівки (інструкції), або керує чи контролює цих осіб, і доктринально загального контролю (вперше застосована Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії у справі Д. Тадіча 1999 р.), що передбачає певну роль іноземної держави в організації, озброєнні, фінансуванні військових угруповань, координації або плануванні їхніх дій, тобто ведення «загального контролю» над ними [1, с. 241; 3, с. 108].

На Донбасі проти українських збройних сил, окрім російських найманців, поза сумнівом, воюють і місцеві мешканці. Однак цей факт, попри запевнення російської пропаганди, не перетворює війну на громадянську. Є всі підстави погодитися з ученим, який стверджував, що «саме російська армія стала тим ядром, яке у серпні 2014 р. захопило значну частину Донецької і Луганської областей, що їх до того контролювали українські військові, переламу ситуації, за якої «ополчення» було на межі знищення» [3, с. 106].

Олександр Задорожній підкреслював, що застосувавши силу на Кримському півострові та на Сході України, Росія порушила низку фундаментальних принципів міжнародного права (незастосування сили і погрози силою, вирішення всіх міжнародних спорів виключно мирними засобами, непорушності кордонів, територіальної цілісності держав, невтручання у внутрішні справи держави, добросовісного виконання міжнародних зобов'язань тощо), а також базових міжнародно-правових актів, які містять положення про зобов'язання дотримуватись принципу незастосування сили або погрози силою – Договору про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією і Україною 1997 р. та Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. [3]. Це, відповідно, ставить на порядок денний питання про міжнародну кримінальну відповідальність індивідів (вищого військово-політичного керівництва Російської Федерації) за вчинені ними злочини та міжнародно-правову відповідальність Росії як держави.

Проаналізувавши визначення агресії як міжнародного злочину, що міститься в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) «Про визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., проф. Задорожній зробив висновок, що, здійснюючи окупацію та анексію Криму, Росія вчинила майже всі дії, які згідно з міжнародним правом підпадають під визначення акту агресії (окрім тих, що передбачені в п. «f» ст. 3 Додатку до Резолюції, а на сході України – крім зазначених у п. «с», «е» та п. «f» ст. 3) [1, с. 244; 3, с. 112]. Так, в Криму російськими військовослужбовцями (т.зв. «зеленими чоловічками» та «ввічливими людьми»), яких президент Росії згодом все ж визнав російськими військовими) проти українських збройних сил застосовувалась сила, зокрема блокувались дислоковані на півострові українські військові частини. Затоплення українських військових кораблів на шляху виходу їх у відкрите море також є очевидним проявом акту агресії. Те ж можна сказати і про використання російських військових, які були розміщені в Севастополі, для порушення міжнародного договору про статус Чорноморського флоту.

О.В. Задорожній підкреслював необхідність практичної реалізації міжнародно-правових норм та притягнення винних у агресії проти України до міжнародної кримінальної відповідальності. На думку вченого, міжнародне співтовариство має вжити рішучих дій для припинення руйнування міжнародного миру та безпеки, відновити авторитет міжнародного права, аби винні зазнали справедливого покарання, а подібні дії в майбутньому ніколи не повторювались. Вчений підкреслював:

«Звісно, міжнародне право не здатне самотійно зупинити державу-агресора, такого впливового і потужного суб'єкта. Водночас міжнародне право пропонує достатньо можливостей, які може вдало використати Україна у процесі боротьби за власну незалежність і територіальну цілісність, а міжнародна спільнота — для захисту власних цінностей» [2, с. 781].

Висновки. Підсумовуючи викладене, відзначимо, що у працях О.В. Задорожнього здійснена найбільш ґрунтовна на сьогодні міжнародно-правова оцінка агресії Російської Федерації проти України. Зроблені вченим висновки мають не лише теоретичне, а й чимале практичне значення, оскільки доводять злочинність відповідних дій вищого військово-політичного керівництва Росії, ставлять питання про притягнення його представників до міжнародної кримінальної відповідальності. З точки зору забезпечення міжкультурного діалогу та трансформації міжнародного конституційного порядку, проф. Олександр Задорожній підкреслював важливість додержання Україною міжнародних стандартів формування демократичної конституційної державності. Аналіз різних моделей співпраці — від кооперативної до конфліктної, що передбачає різний інструментарій досліджень також є вагомим внеском науковця у розвиток як конституційного, так і міжнародного права.

1. Задорожній О.В. Анексія Криму — міжнародний злочин: монографія. — К.: К.І.С., 2015. — 576 с.
2. Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014: монографія. — К.: К.І.С., 2014. — 960 с.
3. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною

- Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія. — К.: К.І.С., 2015. — 712 с.
4. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право: колект. моногр. / упоряд. і заг. ред. О.В. Задорожній. — К.: К.І.С., 2014. — 1016 с.

THE INFLUENCE OF SCIENTIFIC HERITAGE OF PROFESSOR OLEKSANDR ZADOROZHNIY TO THE DEVELOPMENT DOCTRINE OF INTERNATIONAL CONSTITUTIONAL LAW AND INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Summary

The authors of the article analyzed various models of interaction between states and international organizations and the emergence of universal values, which shaped relations between the Russian Federation and Ukraine. Special contribution to the identification of these models belongs to professor Oleksandr Zadorozhnyi. His works substantially contributed to the development of international constitutional law and international criminal law. In particular, some relevance may be found in arbitration cases against RSC "Gazprom" when building an argument concerning principles of constitutional justice and their influence at principles of social market economy. Professor Zadorozhnyi explored the nature of the Agreement on United Economic Area (with the Russian Federation), which for a long time was considered as an instrument of integration between Ukraine and Russia. In particular, the scholar pointed out at the existing economic contradictions, the change of conceptual views on the processes of integration, as well as the order of transferring part of the authorities' of the states to the single regulatory body of the UEA.

Regarding the act of aggression of Russia professor Zadorozhnyi emphasized that the Russian Federation maliciously used the argument related to the protection of rights of compatriots abroad. It may be a poor precedent for similar interventions in domestic affairs of other states.